

Begrebet „Mellemeuropa“.

Af

Gudmund Hatt.

„Man bezeichnete als Mitteleuropa jenes Europa, über das man nicht zu Ende gedacht hat.“

Erwin Hanslik: Oesterreich.

I fysisk-geografisk Henseende er Mellemeuropa et daarligt Begreb. Grænserne er ganske usikre; blandt de Geografer, der har behandlet Begrebet Mellemeuropa, er der næppe to, som er helt enige om Grænserne. Værre er det, at Mellemeuropa ikke udgør nogen naturlig Enhed. Landet mellem Alperne og Nordsø- og Østersøkysten falder i to store Afsnit, idet en Zone af lavt eller middelhøjt Bjergland strækker sig ind Vest fra, fra Frankrig, og en Zone af Lavland Øst fra, fra Rusland. „Treklungen“ Alper, Mellembjerge og Lavland behersker det mellemeuropæiske Landskabsbillede, siger Partsch¹⁾. Og i denne Treklang finder Partsch en væsentlig mellemeuropæisk Ejendommelighed. Hvor den ophører, er man naaet til Enden af Mellemeuropa. Derfor er Mellemeuropas vestligste Punkt det store Lavlands vestlige Spids ved Dunkerque; og et Punkt i Mellemeuropas Østgrænse finder Partsch bestemt ved Østranden af de polske Mellembjerge, Lysa Gora.

Det er dog ikke alle Geografer, der kan høre „Treklungen“ saa langt mod Øst. I Følge Penck er Treklungen Alper, Mellembjerge og Lavland ikke karakteristisk for hele Mellemeuropa, men kun for Tyskland — dette Begreb ikke opfattet som et politisk Omraade, men som et naturligt Landskabskompleks. Øst for Tysklands naturlige Grænser erstattes Treklungen af en „Tveklang“ mellem Lavland og middel-

¹⁾ J. Partsch: Mitteleuropa. Die Länder und Völker von dem Westalpen und dem Balkan bis an den Kanal und das Kurische Haff. Gotha 1904.

høje Bjerge (Karpaterne, Transsylvanien). Denne Tveklang behersker det naturlige Landskab Polen, og en lignende Tveklang gør sig gældende i det naturlige Landskabskompleks Ungarn, dette Ord taget i fysisk-geografisk Betydning. Mellemeuropa bestaar efter Pencks Opfattelse — saadan som den er fremsat i hans Afhandling „Deutschland als geographische Gestalt“ — af tre naturlige Landsskabskomplekser eller Ländergestalten, nemlig de geografiske Begreber Tyskland, Polen og Ungarn — der vel at mærke ikke falder sammen med de nuværende politiske Omraader af samme Navn²⁾.

Klimatisk og plantegeografisk rummer Mellemeuropa store Modsatninger. Nordsølandene har et udpræget vesteuropæisk Kystklima, der begunstiger Græsvækst, Havredyrkning og intensiv Kvægavl. Jo længere vi bevæger os mod Øst og navnlig mod Sydøst, desto mere kontinentalt finder vi Klimaet. Kornavl præger Landbruget, Hvede bliver fremherskende, længst mod Sydøst, i Ungarn og Rumænien, spiller Majs en stor Rolle. Næsten hele Mellemeuropa kan i plantegeografisk Henseende henregnes til de løvfældende Skoves Region. Længst mod Sydøst er Klimaet dog saa tørt, at Græssteppen gør sig gældende som naturlig Vegetationsform over betydelige Omraader, særlig i Ungarn og Rumænien.

Og Mellemeuropa savner ikke alene fysisk, men ogsaa etnografisk Enhed. En af Europas vigtigste Folkegrænser, den der skiller Germanerne fra Slaverne, gaar gennem Mellemeuropa, følgende en stærkt takket Linie omtrent fra Danzig til Trieste. Denne Grænse har ikke altid ligget fast. Mellemeuropa har gennem mere end et Aartusinde været et Kampomraade for Germaner og Slaver. Under Folkevandringsperioden, da Germaner gjorde Erobringer mod Syd og Vest, paa det romerske Riges Bekostning, kom ogsaa Slaverne i Bevægelse og besatte tidligere germanske Omraader. Den slaviske Bebyggelse naaede da frem til Elben og Saale, stedvis endog længere. Omkring Aar 800 forløb den germansk-slaviske Folkegrænse omtrent fra Hamburg til Trieste. Men fra 9. Aarh. foregik en tysk Erobring og Kolonisation af slaviske Omraader, vedvarende gennem Middelalderen og resulterende i en Tilbagetrængen af Slaverne, særlig i det nordtyske Lavland, ved Donau og i Østalperne.

Paa den bøhmiske Højslette holdt Slaverne Stand; men de skovklædte bøhmiske Randbjerge blev tagne i Besiddelse af tyske Nybyggere. Overhovedet synes den tyske Kolonisation i væsentlig Grad at have taget de mellem slaviske Bygder liggende øde Skovstræknin-

²⁾ A. Penck: Deutschland als geographische Gestalt. I Værket „Deutschland. Die natürlichen Grundlagen seiner Kultur“. Leipzig 1928.

ger under Kultur. Hvor Slaverne ikke, inden den tyske Indtrængen blev for stærk, tilegnede sig Kristendom og en tidssvarende politisk Organisation, der opsugedes den slaviske Befolkning af den tyske Nationalitet. Saaledes forsvandt de fleste slaviske Folk i det nordtyske Lavland, men Polakkerne og Czecherne holdt Stand, fordi de fik Tid til at udvikle kristne Nationalstater, inden den tyske Fremtrængen var bleven for stærk.

Øst for Wien er Tyskerne Naboer til det finsk-ugriske Folkeslag Magyarerne. Den ungarske Slette er et Slags vestlig Forpost for den sydrussiske Steppe; og det var Steppens nomadiserende Folkeslag — Hunnerne, Avarerne og tilsidst Magyarerne —, der gjorde Ungarn til et Rige. I Steppelandet var disse krigerske Rytterfolk alle germanske og slaviske Folk overlegne. Naar den magyariske Stat vandt Fasthed og Varighed, beror det dog i væsentlig Grad derpaa, at Magyarerne antog europæisk Civilisation. Og Civilisationen blev bragt dem af Tyskerne.

Sproggrænsen mod Slaver og Magyarer har ingenlunde betydet en uoverstigelig Grænse for tysk Kolonisation eller for tysk kulturel og politisk Indflydelse. Talstærke tyske Kolonier findes rundt om i det østlige Mellemeuropa, paa polsk, czechoslovakisk, magyarisk, rumænsk og sydslavisk Omraade — ja, endnu østligere. I de østbaltiske Stater har Tyskerne været et mægtigt Folkeelement siden Middelalderen. Ogsaa i Rusland er det tyske Element talstærkt, og den tyske Kulturindflydelse har til næsten alle Tider spillet en stor Rolle. I Sovjetrusland gør tyske Købmænd og Industridrivende sig gældende i de fleste større Byer. I den sydrussiske Steppe findes tyske Agerbrugskolonier, der er grundet i Slutningen af 18. og i Begyndelsen af 19. Aarh., og som har bevaret deres Sprog og kulturelle Særpræg til Nutiden.

Tyskland er Mellemeuropas Kærne og Tyskerne Mellemeuropas Herskerfolk. Machatschek hævder, at Mellemeuropa kan betegnes som „der deutschbeeinflusste Raum des Erdteiles“³⁾. Heri slutter han sig til Hassinger, der indenfor Mellemeuropa skelner imellem et tysk Omraade i Vest og et under tysk Indflydelse staaende Omraade i Øst⁴⁾.

Idet den tyske kulturelle og politiske Indflydelse skrider frem i sydøstlig Retning, vokser Mellemeuropa. Hassinger opfatter Landene ved Nedre Donau som et Mellemeuropa i Vorden. Mellemeuropa er dels rent tysk Land („rein deutsches Volksland“), dels tysk Koloni-

³⁾ F. Machatschek: Länderkunde von Mitteleuropa. Leipzig 1925.

⁴⁾ H. Hassinger: Das geographische Wesen Mitteleuropas. Mitteilungen der K. K. Geographischen Gesellschaft in Wien. 60. Bd. 1917

sations-Gebet, dels et Omraade, der beboes af smaa Nationer af slavisk, romansk og ural-altaisk Herkomst, som paa Grund af de udviklede Terrænforhold og klimatiske Forhold er kilet ind imellem hverandre og mellem Tyskerne. Alle disse smaa Nationer er blevet delagtige i den tyske Kultur eller i Færd med at blive det.

For mange tyske Geografer er Mellemeuropa saaledes overvejende et Begreb af politisk-geografisk Art. Mellemeuropa er det Landskabskompleks, som Naturen har givet det tyske Folk at virke i — den tyske Storstats naturlige Vokseplads. Udfra en rent fysisk-geografisk Betragtning er det vanskeligt at paavise et karakteristisk Indhold og naturlige Grænser for Begrebet Mellemeuropa. Partsch's Paavisning af „Treklangen“ mellem Lavland, Mellembjerger og Højbjerge som Mellemeuropas fysiske Kendemærke har vundet megen Tilslutning. Men hvor hører denne „Treklang“ op? Østgrænsen er, som alle Forfattere fremhæver, ganske usikker. Og hvorfor skal Vestgrænsen netop ligge ved Dunkerque? Frankrig har jo ogsaa Lavland, Mellembjerger og Højbjerge.

Begrebet Mellemeuropa er med stor Energi blevet fastholdt af saadanne Geografer, som nærer en stærk politisk Interesse. For andre har det spillet en ret ringe Rolle. A. Philippson lægger i sit Værk „Europa“ geomorfologiske Principper til Grund for sin Inddeling af Verdensdelen i naturlige Omraader. Denne Inddeling skærer Mellemeuropa i Stykker, idet Alperne og Karpaterlandene regnes til Sydeuropa. I den almindelige Oversigt, der indleder Værket, anvendes Betegnelsen „Mitteleuropa“ nogle faa Gange, men ret løseligt. Begrebet Mellemeuropa spiller saaledes ingen Rolle i Philippsons Fremstilling⁵⁾.

Større Betydning har Begrebet Mellemeuropa for L. Neumann, der har behandlet det paagældende Afsnit i Scobels geografiske Haandbog⁶⁾. Men Neumann har ganske opgivet at finde naturlige Grænser for Omraadet. Hverken Terrænet eller de klimatiske Forhold byder ham gode Grænselinier; og heller ikke udfra etnografiske Synspunkter kan han afgrænse Mellemeuropa. Han ser kun een Mulighed for en utvetydig Definition af Begrebet Mellemeuropa, nemlig at opfatte det som et rent politisk Begreb. Mellemeuropa bestaar da, ifølge Neumann, af alle de Stater, der skylder Tyskerne deres Tilblivelse og Opretholdelse („die durch deutsche Kraft oder durch deutschen Geist gebildet wurden und erhalten blieben“). Disse Stater var, ifølge Neumann, før Verdenskrigen følgende: Det tyske Rige, Nederlandene,

⁵⁾ A. Philippson: Europa. 2. Opl. Leipzig 1906.

⁶⁾ L. Neumann i Scobels Geographisches Handbuch, 5. Udg. Leipzig 1909. Bd. I, S. 446—447.

Belgien, Luxembourg, Schweiz, Liechtenstein og det østerrig-ungarske Monarki med Bosnien og Herzegovina. Ganske vist behandles i Scobels Haandbog Belgien og Nederlandene som Dele af Vesteuropa; men dette sker ikke af indre Grunde, kun af praktiske Hensyn.

Hettner afviger fra denne rent politiske Betragtningssmaaade, idet han opfatter Mellemeuropa som et naturligt Landomraade, der udgør det mellemste Stykke af Europas Kontinentalkrop, men intet Sted naar ud til det aabne Ocean, hvorved det staar i Modsætning til det vesteuropæiske Frankrig. I Nord naar Mellemeuropa ud til Randhavet Nordsøen og Indhavet Østersøen; i Syd skiller Alperne og Karpaterne det fra Middelhavsområdet. Idet Hettner opfatter Karpaterne som en Del af Mellemeuropas Sydgrænse, skærer han jo det østerrig-ungarske Monarki midt over. Ungarn er ifølge Hettner ikke noget mellemeuropæisk Land, men maa opfattes som et særligt Omraade, der slutter sig ret nær til Balkanhalvøen. Hettners Inddeling af Europa i naturlige Omraader holder sig strengt til fysisk-geografiske Kendsgerninger; Have og Bjergkæder er for ham de vigtigste grænsedannende Faktorer⁷⁾.

Ogsaa G. Braun giver Mellemeuropa ret snævre Grænser. Ganske vist mener Braun ikke, at Mellemeuropa kan opfattes som en fysisk-geografisk Enhed. Han søger et kulturgeografisk Kriterium, idet han opfatter Mellemeuropa som det Omraade, der er præget af den germanske Bebyggelse⁸⁾.

Hos østerrigske Geografer vakte denne forholdsvis snævre Begrænsning af Mellemeuropa nogen Misstemning, fordi den skar det østerrig-ungarske Monarki i Stykker. Østerrigs Geografer har bestandig hævdet Monarkiets Enhed — enten ved, som A. Penck og R. Sieger, at fastholde Østerrig-Ungarns mellemeuropæiske Karakter eller ved som E. Hanslik⁹⁾ at bryde Staven over Begrebet Mellemeuropa.

Det vigtigste af E. Hansliks herhenhørende Arbejder er den fortrinlige Afhandling „Kulturgeographie der deutsch-slawischen Sprachgrenze“ (1910). Hanslik undersøger deri Spørgsmaalet, hvorvidt Sproggrænsens Beliggenhed er afhængig af Naturforhold. Endvidere sammenligner han Sproggrænsen med andre Kulturgrænser og under-

⁷⁾ A. Hettner: Grundzüge der Länderkunde, Bd. I. Europa. Leipzig 1907.

⁸⁾ G. Braun: Deutschland. Berlin 1916. S. 2.

⁹⁾ E. Hanslik: Kulturgrenze und Kulturzyklus in den polnischen Westbeskiden. Petermanns Ergänzungsheft 158. Gotha 1907.

E. Hanslik: Kulturgeographie der deutsch-slawischen Sprachgrenze. Vierteljahrsschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte. VIII Bd. 1910.

E. Hanslik: Österreich. Erde und Geist. Wien 1917.

søger Sproggrænsens Sammenhæng med Europas Kultur i det hele taget.

Ser man paa et Kort over de europæiske Folkeslags Udbredelse, da faar man maaske først et Indtryk af lovløs Forvirring; men ved nærmere Betragtning bliver man opmærksom paa en Slags Orden og Regelmæssighed i dette Kaos. Og det viser sig, at den tysk-slaviske Sproggrænse er en god Orienteringslinie, der skiller et romansk-keltisk-germansk Vesteuropa fra et græsk-slavisk-finsk Østeuropa.

Gaar vi over til at betragte de store Folkestammers Deling i enkelte Nationer, da fremtræder Europas Dobbeltthed endnu tydeligere. Men mellem Øst- og Vesteuropa ser vi da, i Stedet for en Grænselinie, en Grænsezone. Foruden den tysk-slaviske Sproggrænse fremtræder endnu en Linie, nemlig den østslaviske Sproggrænse, altsaa det russiske Folks Vestgrænse. Disse to Linier, den vest- og den østslaviske Sproggrænse, deler det europæiske Virvar af Sprog og Nationer i 3 mere ensartede Dele: de vesteuropæiske Stornationers Omraade, Russernes Omraade og de smaa Nationers Omraade langs den tysk-slaviske Sproggrænse. I Østeuropa kan man rejse fra det hvide til det sorte Hav indenfor en og samme Nations Omraade, den russiske. Ogsaa i Vesteuropa naar mange Nationers Omraade fra Hav til Hav, tværs over Halvøer eller Øer. Men mellem Øst- og Vesteuropa findes en Grænsezone med hen imod en Snes Nationaliteter, hvis Sprog til dels afviger meget stærkt fra hverandre. Her bor Finnerne, Esterne, Letterne, Lithauerne, Polakkerne, Czecherne, Slovakerne, Ruthenerne, Rumænerne, Magyarerne, Sloverne, Kroaterne, Serberne, Bulgarerne, Albaneserne, Grækerne og de europæiske Tyrker. Og indenfor denne Zone er Jøderne saa talrige og holder sig saa adskilte fra andre Folkeslag, at de har Karakter af en særlig Nation.

Tyskernes østlige Sproggrænse, der af Hanslik betegnes som den vestslaviske Sproggrænse, begynder omtrent ved Nemunas' Udløb. Det første Stykke, den tysk-litauiske Sproggrænse, gaar fra Klaipeda eller Memel til et Punkt i Nærheden af Suwalki, hvor Litauer, Hviderussere og Polakker støder sammen. Her begynder den tysk-polske Sproggrænse, som i Hovedsagen bestaar af en øst-vestlig og en nord-sydlig Linie, der tilsammen danner en ret Vinkel med Spidsen mod Tyskland. Spidsen ligger omtrent ved Birnbaum ved Floden Warthe. Ligesom det tyske Sprogomraade kiler sig ind mellem Litauere og Polakker, saaledes kiler det polske sig ind mellem to tyske Stammer; thi nord for Warthe er det Nedersachserne, der har koloniseret Landet, men syd for Warthe bestaar Kolonisterne af Mellem- og Syd-tyskere (Thüringer, Franker). Den tysk-polske Sproggrænse kompliceres imidlertid derved, at de polske Kassuber lever langs Vestsiden

af nedre Wisla, hvor deres Omraade strækker sig ud til Østersøen, hvilket Forhold efter Verdenskrigen har ydet den etnografiske Begrundelse for Oprettelsen af den polske Korridor. Det sydlige Stykke af den tysk-polske Sproggrænse naaer fra Birnbaum til Ratibor ved Oder, hvor 3 Nationer støder sammen: Tyskere, Polakker og Czecher; det tyske Sprogomraade kiler sig her ind mellem det polske og det czechiske. Til Gengæld springer det czechiske Omraade dybt ind i det tyske; den tysk-czechiske Sproggrænse, omsluttende den store vestslaviske Folkehalvø, gaar fra Ratibor til Bratislava, hvor der atter mødes tre Nationer: Czecherne, Tyskerne og Magyarerne. Den tysk-magyariske Sproggrænse gaar fra Bratislava mod S. S. V. til den lille By St. Gotthard ved Donaus Biflod Raab. Her begynder den tysk-slovenske Sproggrænse, der gaar i øst-vestlig Retning til Pontebba ved en Biflod til Tagliamento, hvor atter tre Folk mødes, nemlig Tyskere, Sloverer og Italienere. Her ophører den egentlige tysk-slaviske Sproggrænse. Men Slavernes Vestgrænse fortsætter sig som en romansk-slavisk Grænse til Adriaterhavet, lidt Øst for Isonzos Udløb. I lige Linie er Afstanden fra Klaipeda til Adriaterhavet 1200 km; men Sproggrænsen er dobbelt saa lang, selv om man kun tager Hensyn til dens store Træk.

Den øst-slaviske Sproggrænse skiller Russerne fra deres nærmeste vestlige Naboer. Den begynder ved Hvidehavet lidt vest for Onega-Bugten, med den finsk-russiske Sproggrænse, der over Onega- og Ladoga-Søerne naaer den finske Bugt, lidt Nord for Leningrad. Der lever finske Bønder ogsaa syd og sydvest for Leningrad; og den russisk-estiske Sproggrænse følger omtrent den estiske Statsgrænse. Og saa den russisk-lettiske Sproggrænse følger nogenlunde Statsgrænsen. Derimod omfatter Polen meget betydelige østslaviske Elementer, dels Hviderussere, dels Ukrainere. Grænsen mellem Hviderussere og Lithauer forløber vest om Wilno og nord om Grodno til Egnen om Suwalki, hvor — som allerede omtalt — Hviderussere, Litauere og Polakker mødes. Fra Suwalki løber den polsk-russiske Sproggrænse mod Syd, men bøjer dog ved den øvre San-Flod, omtrent ved Przemyśl, mod Vest, idet Ruthenerne, en ukrainisk Stamme, skyder sig som en Kile ind mellem Polakker og Slovakere, naaende mod Vest saa langt som til Poprad's Gennembrud. Herfra gaar Grænsen atter mod Øst og Sydøst. Ved Ungvar mødes Slovakere, Ruthener og Magyarer, ved Szaszfalva Ruthener, Magyarer og Rumæner, og herfra løber den rumænsk-russiske Sproggrænse omtrent til Dnjestr's Munding, paa et Stykke følgende Floden Dnjestr.

Hanslik har søgt at paavise Overensstemmelse mellem disse Sproggrænser og visse fysisk-geografiske Forhold.

For det første har Sproggrænserne Tilknytning til selve den horisontale Leddeling af vor Verdensdel — Fordelingen af Land og Hav.

I Henseende til horisontal Leddeling falder Europa i to Halvparter, en østlig og en vestlig. Det vestlige Europa er en stor forgrenet Halvø, hvis Grænselinie forløber fra Nordenden af Adriaterhavet til Wisla-Mundingen, omtrent fra Trieste til Danzig. Denne vestlige Halvø's gennemsnitlige Bredde er ca. 1000 km. I Syd har den Udløberne den appenninske og den pyrenæiske Halvø, i Nordvest skiller Kanalen fra den Britiske Øgruppe, i Nord fører Jylland og de danske Øer over mod den skandinaviske Halvø. I Modsætning til dette vestlige Europa staar Østeuropa allerede ved sin meget større Bredde, 2 å 3000 km, og ved sit ensformige Omrids, sin Mangel paa horisontal Leddeling. Men mellem det østlige og det vestlige Europa ligger et Overgangsomraade. Det egentlige Østeuropa begynder ved en Linie fra Wisla-Mundingen til Dnjestr-Mundingen, eller fra Danzig til Odessa. Mellem den Linie, hvor Vesteuropa hører op, og den, hvor det egentlige Østeuropa begynder, ligger et Overgangsomraade, som paa Grund af Balkanhalvøens brede, nordlige Del har et kontinentalt Præg. Der ses nu straks en ret god Overensstemmelse mellem disse to Linier og de to slaviske Sproggrænser. Den vest-slaviske Grænse ligger i Nærheden af den Linie, hvor det leddelte Vesteuropa hører op; den øst-slaviske Grænse følger i sin sydlige Del, fra Suwalki, omtrent Grænselinien for det ikke leddelte Østeuropa.

Dernæst viser de to Sproggrænser Tilknytning til visse Grundtræk i vor Verdensdels geologiske Bygning og Terrænforhold. Østeuropa er i det væsentlige et stort Lavland, en vældig sammenhængende Flade af fladt liggende, uforstyrrede Lag. Vesteuropa har en langt mere kompliceret Bygning og langt mere udviklede Terrænforhold. Her er gentagne Gange foregaaet betydelige Bjergkædefoldinger og Forskydninger langs Brudrande. Her findes tertiære Foldebjerger, som Alperne og Karpaterne, højtliggende Flageland, som det mellemtyske og czechiske Plateauland, lavtliggende Flageland som det nordtyske Lavland. De vesteuropæiske Terrænformer naar til Karpathernes Østside. I Henseende til Terræn maa Grænsen mellem Øst- og Vesteuropa lægges et Sted mellem Wisla og Donau-Mundingen; den viser altsaa nogen Overensstemmelse med den øst-slaviske Sproggrænse.

Den vest-slaviske Sproggrænse derimod gaar igennem vesteuropæisk Terræn. Imellem de to Sproggrænser raader Landskabsformer af vesteuropæisk Karakter. Og den stærke Delthed i Nationer, som kendetegner dette Overgangsomraade, hænger sikkert i nogen Grad sammen med det afvekslende Terræn. I Lavlandet omkring Wisla bor

Polakker, i det bøhmiske-mähriske Plateauland bor Czecher, i Vest-Karpatherne Slovaker, i Østkarpatherne Rumænere, i den ungarske Lavslætte Magyarer, i Karstbjergene og de dinariske Alper Slovener, Kroater og Serbere, medens Balkan og Rodopbjergene hører til Bulgarnes Omraade.

I klimatisk Henseende er Vesteuropa oceanisk præget, medens Østeuropa er udpræget kontinentalt. Grænserne for Kyst- og Kontinentalklimaet lægges af forskellige Klimatologer paa forskellige Steder, og i Almindelighed indskydes et Overgangsomraade. I Overensstemmelse med Supan („Grundzüge der physischen Erdkunde“) lægger Hanslick Grænsen for det oceanske Klima omtrent ved en Linie Trieste—Danzig og lader det rent kontinentale Klima begynde ved en Linie mellem Wisla Munden og Donau Munden. Disse to Linier falder jo nogenlunde sammen med de to Sproggrænser; Omraadet mellem disse bliver altsaa i klimatisk Henseende et Overgangsomraade.

I plantegeografisk Henseende mener Hanslick at kunne fastslaa en Overensstemmelse mellem den sydlige Del af den tysk-slaviske Sproggrænse og Grænsen for det pontiske Floraomraade. Den pontiske Flora er mere tørhedselskende end den baltiske. Rimeligvis var det i de Egne, hvor den pontiske Flora hersker, forholdsvis let at rydde Land til Dyrkning. Her kunde derfor den slaviske Bebyggelse vokse sig saa stærk, at den formaaede at holde Stand mod den tyske Kolonisation. Længere vestlig, hvor den slaviske Bebyggelse var mere spredt, blev Slaverne opsugede af den tyske Befolkning. Tyskerne har taget mange af Naturen skovrige Bjerglande i Besiddelse, f. Eks. Sudeterne, Erzgebirge, Böhmerwald, Østalperne; men overfor Sletterne i det indre Böhmen, i Ungarn og ved Drava gjorde de Holdt, fordi de her traf en tættere Bebyggelse.

Den tysk-slaviske Sproggrænse er en vigtig Kulturgrænse. Forskellen mellem de Sprog, der tales øst og vest for denne Grænse, er saa stor, at den i sig selv er en Kulturskranke. Og Grænsen fremtræder ogsaa indenfor andre Sider af Kulturen.

Selve Befolkningstætheden ændrer sig i Nærheden af den tysk-slaviske Sproggrænse. Vest for Sproggrænsen er Tætheder paa 50 à 100 og derover karakteristisk; hvor der findes mindre Tætheder, som f. Eks. i Alperne og paa den skandinaviske Halvø, skyldes det Naturforholdene. Øst for Sproggrænsen raader gennemgaaende mindre Tætheder, selv om der strækker sig en tæt befolket Zone nord om Karpatherne. Og naar Østeuropa gennemgaaende er meget tyndere befolket end Vesteuropa, da skyldes det kun delvis uheldige Naturforhold; overvejende beror det paa Erhvervskulturens uudviklede Tilstand.

Men samtidig er Befolkningens Formering stærkere i Østeuropa

end i Vesteuropa. Fødselshyppigheden er gennemgaaende betydelig større i Østeuropa end i Vesteuropa. Til Gengæld er ogsaa Dødeligheden, og især Børnedødeligheden, meget større i Øst end i Vest. Som Helhed tiltager Befolkningen dog hurtigere i Østeuropa end i Vesteuropa.

Saaledes har Forholdet forøvrigt ingenlunde altid været. Som paavist af Vinzenz Sarabon¹⁰⁾ var det i første Halvdel af 19. Aarh. de germanske Folkeslag, der tiltog hurtigst, hurtigere end baade de romanske og slaviske; men i anden Halvdel af 19. Aarh. havde de slaviske Folkeslag den hurtigste Tilvækst.

Med Hensyn til Erhvervslivet gør der sig dybtgaaende Forskelligheder gældende mellem Øst- og Vesteuropa.

Hanslik fremdrager en fundamental Forskel mellem Jordens Fordeling i Øst- og Vesteuropa. Det maa her bemærkes, at hans Afhandling er skrevet før Verdenskrigen, og at de Forhold, han skildrer, har undergaaet væsentlige Ændringer efter denne. Før Verdenskrigen var det karakteristisk næsten overalt øst for den tysk-slaviske Sproggrænse, at Halvdelen af Jorden tilhørte nogle ganske faa Godsejere, medens den anden Halvpart var udstykket i smaabitte Lodder mellem Bønderne, som levede i stor økonomisk Afhængighed; et socialt Svælg var befæstet mellem den faatallige rige Godsejerklasse og den usle Bondebefolkning. Ganske anderledes var Forholdene vest for Sproggrænsen, hvor en væsentlig Del af Bondebefolkningen var velsitueret, fordi Jorden var bedre fordelt. Den tysk-slaviske Sproggrænse var saaledes en af de vigtigste geografiske Grænser i Europas sociale Struktur. Gennemgaaende var Bøndernes Forhold dog bedre i Nærheden af denne Grænse end længere østpaa. I det preussiske Polen var Polakkerne under deres Kamp for national Selvhævdelse begyndt at udstykke Godser til polske Bønder som Modtræk til den preussiske Jordpolitik. I Böhmen og Mähren var de czechiske Bønder ret velstillede. Men i Russisk-Polen, Galizien og Slovakiet var Bønderne stærkt underkuede. Og Fattigdom hindrede enhver kulturel Fremgang.

Kulturforskellen mellem Vest og Øst gør sig bl. a. gældende i Husformerne. Vest for den tysk-slaviske Sproggrænse — og endnu hos Czecherne — har i lange Tider store velindrettede Bondehuse været i Brug, med flere Rum i hvert Hus. Det østeuropæiske Bondehus derimod er lille, og i mange Tilfælde indeholder det kun et Rum. Selve Husformerne viser saaledes, at der i Nærheden af den tysk-slaviske

¹⁰⁾ V. Sarabon: Die Verschiebung der Bevölkerung von Europa im 19. Jahrhundert. Mitteilungen der K. K. Geographischen Gesellschaft in Wien. 60. Bd. 1917.

Sproggrænse ligger en vigtig geografisk Grænse for den europæiske Bondekultur.

Men ogsaa Bykulturen skifter Karakter i Nærheden af denne Grænse. Byerhvervene spiller en langt mindre Rolle i Østeuropa end i Vesteuropa. De østlige Folkeslag er udprægede Bondefolk. Grænsen mellem det af Bykulturen prægede Vesten og det landlige, byfattige Østen løber lidt øst for den tysk-slaviske Sproggrænse. Alperne og Sudeterlandene hører saaledes til det vesteuropæiske Erhvervslivs Omraade, men Karst- og Karpatherlandene til det østeuropæiske.

Vest for den tysk-slaviske Sproggrænse er Landet nogenlunde mættet med Byer saavel som med Veje og Jernbaner. Og Byerne er gamle, har en lang Kulturudvikling bag sig. Øst for den østslaviske Sproggræns er der kun faa Byer, der findes ingen Vidnesbyrd om gammel Bykultur, og Samfærdselsmidlerne er saare uudviklede. Omraadet mellem den østslaviske og vestslaviske Sproggrænse danner en Overgang fra det bymættede Vesteuropa til det byfattige Østeuropa. Ejendommeligt for dette Overgangsomraade er det, at Bybefolkningen for en stor Del er af anden Oprindelse end Landbefolkningen, mange af Byerne er — eller har indtil nyeste Tid været — tyske Sprogøer i det slaviske Folkehav; og mange har Karakter af Jødestæder. Disse tyske og jødiske Byer er for en stor Del gamle; men der findes ogsaa i Overgangsomraadet mange nye, opblomstrende Landhandelsbyer og Industricentrer.

Ogsaa med Hensyn til Færdselslinier staar Østeuropa langt tilbage for Vesteuropa. I Forhold til Arealet har Rusland 100 Gange færre Landeveje end Vesteuropa. Af Jernbaner havde Rusland før Verdenskrigen kun 7 km pr. 1000 km², medens Frankrig havde 75. Ser vi paa et Jernbanekort over Europa, da bemærker vi, at Grænsen mellem det jernbanerige Vesten og det jernbanefattige Østen ligger i det ofte nævnte Overgangsomraade mellem den vest- og østslaviske Sproggrænse, idet den følger Førkrigsgrænsen mellem Tyskland og Rusland, mellem Schlesien og Galizien, mellem Ungarn og Rumænien.

Gaar vi over til Kulturens mere komplicerede Foreteelser, da er selve Sproget en Skranke, som særlig gør sig gældende indenfor det højere Kulturliv. Vest for de slaviske Folkeslag udgør Europa et stort Kulturfællesskab. Kendskab til Hovedsprogene er her ret almindelig udbredt, og gennemgaaende er Sprogforskellene ikke saa store, at de danner Hindringer for aandeligt Samkvem. Men mellem Øst og Vest er Samkvemmet langt vanskeligere. Det er meget svært for Vesteuropæere at lære sig slaviske og andre østeuropæiske Sprog; og Kendskabet hertil er da ogsaa ret sjældent i Vesteuropa. Derfor

bevæger Kulturstrømninger sig lettere indenfor Øst- og Vesteuropa end mellem disse.

Religionens vigtigste geografiske Grænse i Europa er den, der skiller det græsk-orthodokse fra det vesteuropæiske Religionsomraade, der paa sin Side er delt mellem Katholiker, Protestanter og Anglikanere. Denne Religionsgrænse falder i sin nordlige Del sammen med den øst-slaviske Sproggrænse. I sin sydlige Del skærer Religionsgrænsen dog mod Vest, idet Rumænerne og en væsentlig Del af Syd-slaverne er græsk-orthodokse. Ejendommeligt er det, at medens den østlige Kristendom i væsentlig uændret Form har bredt sig over hele Østeuropa og ikke er undergaaet synderlige lokale Forandringer, har den vestlige Kristendom spaltet sig i en Række afvigende Former i Overensstemmelse med den større landskabelige Mangfoldighed i Vesteuropa.

Det gennemsnitlige Dannelsesstrin staar højere i Vest- end i Østeuropa. I Vesteuropa er Analfabeterne næsten overalt i udpræget Mindretal — bortset fra den pyrenæiske Halvø og Syditalien. I Østeuropa derimod er Analfabeterne i stort Flertal. Dette Forhold, at Østeuropa har 50—90 % Analfabeter, medens i Vest næsten alle kan læse og skrive, har den Betydning, at i Østeuropa er det store Flertal aldeles udelukket fra Deltagelse i det europæiske Aandsliv, men i Vesteuropa staar Aandslivet praktisk talt aabent for alle, som ikke savner naturlige Anlæg for det. Heri ligger en af Hovedaarsagerne til, at Aandslivet udfolder sig langt kraftigere i Vesteuropa end i Østeuropa.

Utvivlsomt vil mange af de Ejendommeligheder, hvorved Østeuropa nu adskiller sig fra Vesteuropa, undergaa Ændringer i Tidens Løb. Det er muligt, at det almindelige Dannelsesniveau i Østeuropa vil stige meget betydeligt, og at den højere, frembringende Aandskultur vil udfolde sig frodigere. Dog er det ikke derfor givet, at Kulturgrænsen mellem Øst- og Vesteuropa vil blive ophævet. Det drejer sig nemlig ikke her udelukkende om Kvantitetsforskelle, men ogsaa om Artsforskelle. Ganske vist har nogle Forskere opfattet Rusland som et uudviklet Omraade, der simpelt hen repræsenterer en ældre Fase af Kulturudviklingen. Dette Synspunkt gør Masaryk gældende i sin fortrinlige Monografi „Zur russischen Geschichts- und Religionsphilosophie“. Men andre vil hævde, at der eksisterer en særlig østeuropæisk Kulturkreds, hvor Udviklingen ikke peger i vesteuropæisk Retning.

En Del af de Kulturforhold, som laa til Grund for Hansliks Afhandling 1910, har siden ændret sig paa afgørende Maade. Østeuropa er ikke længere præget af Godsejerklassen. I Rusland er Jorden nu mere ligelig fordelt end i de fleste andre Lande, og i mange af Randstaterne har der fundet Agrarreformer Sted, gaaende ud paa

en Sønnderdeling af Storgodserne. Dermed er den kulturelle Forskel mellem Øst og Vest dog ingenlunde udjævnet. Tværtimod, Bolshevismen har skabt et dybere erhvervskulturelt Skel end det, der tidligere bestod. Samtidig kan det dog siges, at den erhvervskulturelle Grænse mellem Øst- og Vesteuropa nu ligger østligere end før. Agrarreformerne og en travl industriel Foretagsomhed nærmer Randstaterne til den vesteuropæiske Norm.

Den mellem vest- og sydslaviske, finsk-ugriske og baltiske Folkeslag sønderdelte Overgangszone slutter sig efter Verdenskrigen og den russiske Revolution nærmest til Vesteuropa. Den vest-slaviske Sproggrænses Betydning som Kulturskranke træder derved i Baggrunden. Men utvivlsomt er denne Sproggrænse dog stadig et Kulturskel og vil vedblive at bestaa som saadant. Sproggrænser ligger forholdsvis fast, naar de først er komne i Ro. Den tysk-slaviske Sproggrænse blev gennem det meste af Middelalderen skubbet østover; men fra omkring Aar 1300 har den ikke rørt sig af Stedet, skønt mangfoldige politiske Uvejr er gaaet hen over den, og Statsgrænserne ændrede mangfoldige Gange. Dette Forhold synes at være karakteristisk for Sproggrænser, naar de først har naaet en vis Modenhed.

Politiske Grænser derimod er de mest bevægelige af alle Kulturgænser. Ganske særlig har de politiske Grænser svinget stærkt omkring den tysk-slaviske Sproggrænse. Her har Stater dannet sig og omdannet sig med en Livlighed som næppe noget andet Sted i Europa. Dette beror paa, at de kulturelle Modsætninger mellem det tyske og det slaviske Omraade grænser til hinanden indenfor en bred Overgangszone og ikke adskilles ved nogen stærkt udtalt Naturgrænse. Vi finder i denne Zone et stort Antal Nationer, af hvilke ingen er i Stand til at danne en livskraftig Stormagt. Netop i dette Forhold saa Østerrigeren Hanslik den naturlige Begrundelse for Østerrig-Ungarn. Grænsenationerne er saa smaa og ved deres Beliggenhed saa stærkt truede, at de udgør én stadig Fare for hele det europæiske Statssystem. Denne Fare afværgedes ved Stormagten Østerrig-Ungarn, der netop omfattede en væsentlig Del af Grænsezonen, og i hvis Indre Modsætningerne mellem øst- og vesteuropæisk Kultur kunde udlignes uden Skade for Europas politiske Ro.

Hansliks stærke Fremhæven af den tysk-slaviske Sproggrænses kultur-geografiske Betydning stillede ham i Modsætning til de tyske Geografer, for hvem Begrebet Mellemeuropa havde politisk-geografisk Værdi. Og denne Modsætning skærpedes under Verdenskrigen, da Vaabenbroderskabet sammenknyttede Centralmagterne, og mange Tyskere — med Naumann i Spidsen¹¹⁾ — krævede, at Mellemeuropas

¹¹⁾ F. Naumann: Mitteleuropa. Berlin 1915.

Stater skulde opgaa i en højere Enhed under tysk Ledelse. Overfor denne Mellemeuropa-Begejstring reagerede Hanslik ved sin Bog „Österreich, Erde und Geist“ (1917), hvor han med megen Kraft og næsten med Bitterhed vendte sig imod Begrebet Mellemeuropa. „Mellemeuropa kalder man den Del af Europa, som man endnu ikke har tænkt tilstrækkeligt over“. Der gives ganske vist Centralmagter, som er i Krig med deres Naboer mod Øst, Vest og Syd, men ikke noget fysisk-geografisk eller kulturgeografisk Omraade, der kunde kaldes Mellemeuropa. Europas vigtigste Kulturgrænse, den, der skiller Slaver fra Germaner, gaar jo netop gennem dette saakaldte Mellemeuropa. Der gives ganske vist et Overgangsomraade mellem Vest- og Øst-Europa, nemlig den store Landblok, der begrænses af Linier mellem Adriaterhavets nordlige Del og Wisla-Mundingen og mellem Wisla-Mundingen og Donau-Mundingen, og som endvidere omfatter Balkanhalvøens nordlige, brede Del, saa langt mod Syd som til den egentlige græske Halvø. Denne Landblok er de smaa Nationers Omraade. Her lever en Række af Folkeslag, hvis Folketal ligger i Nærheden af 10 Mill.: Rumæner, Ungarer, Serberkroater og Czechoslovakier, desuden enkelte endnu mindre som Bulgarerne og et enkelt paa ca. 20 Mill., Polakkerne. Statslig Selvstændighed kan disse Folkeslag daarlignende hævde, liggende mellem Tyskernes og Østslavernes store Statsdannelser. Den naturligste Ordning er en Sammenslutning i en fælles Stat, et større Østerrig, som bør strække sig fra Adriaterhavet, det ægæiske Hav og Sortehavet i Syd til Østersøen i Nord. Her skal ved fredeligt Samarbejde mellem de mange Nationer den Kultur udfolde sig, som hverken er tysk eller østslavisk, men østerrigsk.

Denne Hævdelse af Østerrigs Eksistensberettigelse fremkaldte selvfølgelig Protester. Særlig søgte Hassinger i en Afhandling, „Das geographische Wesen Mitteleuropas“, at opretholde Mellemeuropa som geografisk Begreb. Han tillægger her Mellemeuropa i nogen Grad de samme Ejendommeligheder, som Hanslik tillægger Østerrig. Mellemeuropa er saavel fysisk som kulturelt Formidleren mellem Nord og Syd — og ganske særlig mellem Vest- og Østeuropa. Og Tyskerne er Europas kulturbærende og statsdannende Folk. „Den Bølge af Erhvervskultur, der slaar mod Øst, er i Dag som i forgangne Tider den tyske. Mellemeuropa er dels rent tysk „Volksland“, dels tysk Kolonisationsomraade, dels det Omraade, hvor smaa Folkeslag paa 10 Mill. og derover, for største Delen af slavisk, men delvis ogsaa af romansk og ural-altaisk Herkomst bor, kilet ind imellem hinanden og mellem Tyskerne, paa Grund af de mærkelige Terrænforhold og fordi det østlige og det vestlige Klima her griber ind i hinanden.“ De smaa østlige Nationer har ikke kunnet unddrage sig Tyskernes organise-

rende Kulturarbejde og er delvis selv blevet aktive Deltagere i den mellemeuropæiske Kulturudvikling. I den etnografiske og geografiske Forskellighed ligger en uhyre Rigdom, men ganske vist flyder ogsaa heraf indre Rivninger og Vanskeligheder. Den politiske og kulturelle Organisation af flere Folkeslag i en Stat er et særligt mellemeuropæisk Problem. Den rene Nationalstat er ingen mellemeuropæisk Livsform.

Ogsaa Hassinger finder ret betydelige Forskelle mellem Øst og Vest indenfor Mellemeuropa. Mellemeuropa har et Janushoved; men det har kun eet Legeme. Fysisk-geografisk kommer Dobbelttheden især frem i de hydrografiske Forhold. Mellemeuropa bestaar af to store Afløbsomraader: et, hvis Vandløb søger mod Nordvest, et andet, der afvandes mod Sydøst. Denne Dobbeltthed behøver dog ikke at betyde en Delthed i politisk-geografisk Henseende; thi Vandskellet har intet Sted Karakter af svære Færdselshindringer. Ganske vist er det Europas Hovedvandskel, der adskiller Donaus Afløbsomraade fra Rhinens, Elbens og Oders. Men en Mængde vigtige Samfærdselslinier krydser dette Vandskel. Og netop den Omstændighed, at een Del af Mellemeuropa afvandes mod Nordvest, en anden Del mod Sydøst, kunde udnyttes samfærdsels-geografisk og politisk-geografisk, dersom det mellemeuropæiske Flodsystems forskellige Hovedled sammenknyttedes ved Hjælp af tidssvarende Kanaler. En gennemført Udnyttelse af de Samfærdselsmuligheder, som Mellemeuropas hydrografiske Forhold byder, vilde bane Vejen for en kulturel og politisk Fremrykning mod Sydøst — netop den Retning, hvor en mellemeuropæisk Ekspansion vilde møde mindst Modstand, paa Grund af Balkanfolkenes økonomiske og politiske Umodenhed. Den nordlige Balkanhalvø, der af Hanslik opfattedes som et vordende Østerrig, blev af Hassinger betragtet som et vordende Mellemeuropa, d. v. s. et Omraade, der var i Færd med økonomisk og politisk at blive erobret af Tyskerne.

Saaledes kunde tyske og østerrigske politiske Geografer endnu i 1917 diskutere Begrebet Mellemeuropa. For en tysk Betragtning var Mellemeuropa det naturlige Omraade for det tyske Folks og den tyske Stats Vækst. For en Østerriger, der kendte slaviske Sprog og slaviske Kulturforhold, faldt Mellemeuropa derimod i to vidt forskellige Dele — en vestlig, befolket af Tyskere og præget af vesteuropæisk Kultur, og en østlig, beboet af et stort Antal Folkeslag af slavisk og anden Herkomst, der ikke lod sig assimilere af en tysk Stat, men som for deres egen Velfærds Skyld og for Kulturens og Verdensfredens Skyld maatte samles i en „Vielvölkerstat“, Østerrig, liggende mellem Øst- og Vesteuropa.

De følgende Begivenheder gav dog hverken den tyske eller den

østerrigske Tankegang Ret. Nationerne i Overgangszonen mellem Øst- og Vesteuropa havde længe pønset paa Oprør, Frigørelse fra det tyske og det storrussiske Statstyranni. Og Verdenskrigen og den russiske Revolution svækkede Mellem- og Østeuropas Storstater saa stærkt, at det blev muligt for Nationerne i Overgangszonen at frigøre sig. Herunder nød de betydelig Støtte fra Vesteuropas førende Magter, Frankrig og England. De mindre Nations Frigørelse var et kraftigt Middel til at svække saavel Centralmagterne som det russiske Rige. Forøvrigt var Nyordningen ogsaa i sig selv en Sejr for vesteuropæiske Idealer. Vesteuropa er Nationalstaternes og Demokratiets Omraade. Ganske vist har Nationalstaterne ikke kunnet udvikle sig uden Erobring og Tvang; men de vestlige Nationalstaters Tilblivelse ligger allerede saa langt tilbage, at der er nogenlunde Overensstemmelse mellem nationale og statslige Grænser. Og den nationale Selvbestemmelseret har efterhaanden vundet i hvert Fald teoretisk Anerkendelse. Ifølge almindelig vesteuropæisk Tankegang er Staten til for Folkets Skyld, og Folket bør selv bestemme over saavel sin statslige Tilhørighed som Statens Form. I Østeuropa var Statsdannelserne yngre, derfor stemte deres Grænser daarligt overens med Nationalitetsgrænserne. Staternes Grænser skyldtes Erobring, som ofte var foregaaet i ret sen Tid. Dette gjaldt især Rusland og Østerrig-Ungarn, men ogsaa Tyskland. Derfor omfattede disse Stater ikke alene de egentlige Statsnationer, men ogsaa en Mængde undertrykte og utilfredse Nationaliteter. Østerrig-Ungarn, der skulde være et Asyl for de smaa og middelstore Nationer mellem den østslaviske og den vest-slaviske Sproggrænse, blev af disse Folkeslag opfattet som et Nationernes Tugthus. Og da de herskende Folk, Tyskerne og Ungarerne, ikke alene politisk, men ogsaa økonomisk og socialt havde Førerskabet, medens de undertrykte Folkeslag væsentlig var Bønder, saa fik de nationale Modsætninger ogsaa en social Karakter.

Disse Modsætninger maatte nødvendigvis blive skarpere med stigende Kultur. International Kultur kan aldrig komme til at præge et helt Folk, men kun en faatallig intellektuel Klasse. Skal et Folk udvikle sig kulturelt, da maa Kulturudviklingen nødvendigvis faa en national Karakter, bl. a. fordi det kulturbærende Sprog maa være det nationale Sprog.

Det kan derfor ikke undre, at netop det vestslaviske Folk, der var stærkest præget af vesteuropæisk Kultur, nemlig Tsjecherne, ogsaa blev førende i Oprøret mod den østerrig-ungarske og den tyske Storst.

Tsjecherne er det slaviske Folk, der har lært mest af Tyskerne¹²).

¹²) En fordomsfri historisk Redegørelse er E. Radl: Der Kampf zwischen Tschechen und Deutschen. Reichenberg 1928.

Iøvrigt har Czecherne ikke blot været modtagende; de har skænket den vesteuropæiske Kulturkreds betydelige Mænd og nye Tanker. Böhmen var et af de Lande, hvor Reformationen med dens Hævdelse af den enkeltes Samvittighedsansvar først gjorde sig gældende. Det var Johan Hus, den czechiske Nationalhelt, der sagde: „Vær standhaftig i det, I har erkendt som Sandhed“ — Ord, der nok kunde tjene som Motto for Nytidens vesteuropæiske Aandsudvikling.

Fra tysk Side er det undertiden blevet paastaet, at czechisk Kultur er et Slags Aftryk af den tyske. Men i hvert Fald er Czechernes Selvhævdelse steget med deres Kultur. Den økonomiske og kulturelle Opblomstring i Aartierne før Verdenskrigen gik sammen med en stadig stærkere Opposition mod Østerrig-Ungarn. Og Folkets Kulturbærere var tillige dets politiske Førere. Det var en czechisk Universitetsprofessor, der organiserede den czechoslovakiske Stat; han stod i Spidsen for det nationale Arbejde under Krigen, saavel hjemme i Czechoslovakiet som ude hos Ententemagterne. Han og hans Hjælpere af den czechiske Intelligens organiserede den czechiske nationale Propaganda, skabte en czechisk Armé, fremsatte overfor Ententemagterne de czechiske nationale Krav og fik dem i alt væsentligt opfyldt.

Tyskerne har haft den verdenshistoriske Mission at bringe en højere Kultur til deres østlige Naboer. De har udført denne Mission saa godt, at disse Nabofolk er blevet til bevidste Nationer, der vil bestemme over sig selv. Verdenskrigen bragte Nederlag for Idéen om et tysk Mellemeuropa saavel som for Idéen om et Stor-Østerrig. Derimod betød Verdenskrigen ikke en Standsning eller Tilbagetrængen af den Kulturbevægelse, som det har været Tyskernes Mission at bære mod Øst. Tværtimod, efter Verdenskrigen er Zonen mellem den østslaviske og den vest-slaviske Sproggrænse knyttet nøjere til den nordvest-mellemeuropæiske Kulturkreds end nogensinde før. De mange Nationer indenfor denne Zone er vaagnede til nyt Liv, og hver af dem søger at udnytte den nyvundne Selvstændighed til økonomisk og kulturel Udvikling efter vesteuropæisk Mønster.

Tanken om Mellemeuropa som en politisk-geografisk og kultur-geografisk Enhed er trængt i Baggrunden som Følge af de mange nye Staters Selvhævdelse. Tyskerne har ladet saavel den mellemeuropæiske som den østerrigske Idé træde tilbage for Kravet om det tyske Folks statslige Samling. Da Østerrigs Mission som Asyl for Vest- og Sydslaverne har lidt saa grundigt Skibbrud, er Kravet om de tyske Østerrigeres Indlemmelse i det tyske Rige kommet i Forgrunden.

Mellemeuropa som politisk-geografisk Begreb lever dog stadig hos tyske Geografer. Saaledes hævder Otto Maull¹³⁾, at Mellemeu-

¹³⁾ O. Maull: Politische Geographie. Berlin 1925. S. 640.

ropa udgør et naturligt „Lebensraum“, og at de mellemeuropæiske Stater maa finde hinanden i et „Lebensgemeinschaft“. Nøje forbundne er Tyskland og Østerrig. Schweiz peger mod Nord. Holland er en af Mellemeuropas Porte mod Havet. En czechisk Stat er kun levedygtig i nøje Tilknytning til Mellemeuropa. Polen maa have Adgang til Havet, men kan dog ikke forlange, at det skal ske paa Bekostning af tysk nationalt Omraade. Saaledes er disse mellemeuropæiske Stater henviste til hinanden og kan ikke undvære hinanden. Livet kan ikke udfolde sig helt indenfor Mellemeuropas enkelte Dele, saalænge de store strides og de smaa egoistisk hengiver sig til en stille Vegeteren.

Det vil ses, at Maull giver Mellemeuropa ligesaa snævre Grænser som Hettner, idet hverken Ungarn, Rumænien eller den nordlige Balkanhalvø medregnes. Han mener, at disse sydøstlige Lande hører nærmere til Middelhavsomraadet, det mediterrane „Lebensgemeinschaft“, hvis naturlige Fører er Italien.

Denne Opfattelse modsiges dog af ungarske Røster og af tyske Røster fra Sydslavien. Den tyske, sydslaviske Geopolitiker Camillo Morocutti hævder, at Sydslaverne for deres økonomiske og kulturelle Udviklings Skyld maa søge Tilknytning til et Stortyskland og ikke til Italien, der allerede er i Færd med at italianisere $\frac{1}{2}$ Mill. Sloverer og paa enhver Maade modarbejder Sydslavien. Sydslaviens Raastofproduktion og Tysklands Industriproduktion supplerer naturligt hinanden¹⁴⁾. Og Ungareren Elemér Hantos¹⁵⁾ har i adskillige nationaløkonomiske og geopolitiske Afhandlinger hævdet Nødvendigheden af økonomisk og kulturel Sammenslutning af Mellemeuropa — dette Begreb opfattet i sin mest udstrakte Betydning. Krigen og Fredsslutningen har sønderrevet et naturligt Fællesskab. I Stedet for to Stormagter er kommet syv middelstore eller smaa Stater, syv Toldomraader, syv Møntsystemer, syv Jernbanesystemer. Her igennem hæmmes det økonomiske Liv paa en utaalelig Maade, og samtidig har Nyordningen skabt en lang Række af farlige Konfliktmuligheder. Derfor maa det komme til en Forstaaelse mellem alle disse Stater; det naturlige vilde efter Hantos' Mening være et mellemeuropæisk Erhvervsforbund. I Stedet for, at hver af de mange Stater tilstræber den højest mulige Grad af Autarki, skulde de søge at supplere hinandens Produktion. De er saa forskellige udrustede m. H. t. Agerland og Mineraler og saa forskellige i industriel Udvikling, at de kun ved at supplere hinanden kan naa en fuld Udvikling af deres naturlige Produktionskræfter.

¹⁴⁾ C. Morocutti: Gross-Deutschland, Gross-Südslavien. Wien 1928.

¹⁵⁾ E. Hantos: Das Kulturproblem in Mitteleuropa. Stuttgart 1926.

E. Hantos: Die geopolitischen Grundlagen eines wirtschaftlichen Zusammenschlusses in Mitteleuropa. Zeitschrift für Geopolitik. Nov.-Dec. 1928.

E. Hantos: Die Weltwirtschaftskonferenz. Leipzig 1928.

Det er Tyskere og Ungarere, der fastholder Tanken om et Mellemeuropa, omend i ny Form, med statslig Selvstændighed for de enkelte Nationer. Tanken vinder mindre Gehør hos de Folkeslag, der var undertrykte under den gamle Orden. Polakker, Czechoslovaker, Rumænere og Jugoslaver taler ogsaa om Forbund; men her drejer det sig væsentlig om at afværge formodede Farer fra russisk, ungarsk eller tysk Side. Begrebet Mellemeuropa som politisk-geografisk Enhed staar ikke i høj Kurs hos disse nye Statsnationer, fordi det er associeret med Forestillingen om tysk og ungarsk Hegemoni. Og dog frembyder det nuværende politisk-geografiske System i det østlige Mellemeuropa iøjnefaldende Svagheder. De mange Toldgrænser hæmmer den økonomiske Udvikling. Ganske vist føles dette ingenlunde lige stærkt overalt. I Tyskland, Ungarn og især i Østerrig volder de nye Grænser meget betydelige økonomiske Ulemper. For de nyoprettede Stater i Overgangsomraadet mellem Øst- og Vesteuropa og for dem, hvis Territorium er væsentlig forøget, har Nyordningen derimod stimuleret Erhvervslivet. Her virker de nye Grænser som et Værn for unge Industrier, og det første Tiaar efter Verdenskrigen har bragt en meget betydelig økonomisk Udvikling¹⁶⁾. Ganske særlig er Czechoslovaakiets Erhvervsliv i en blomstrende Tilstand; til Trods for de nationale Mod sætninger indenfor denne Stat udnytter Czecherne og de böhmiske Tyskere det fælles Fædrelands Naturrigdomme i intensivt økonomisk Samarbejde¹⁷⁾. Czechoslovaakiets Betalingsbalance viser store aarlige Overskud; og til Trods for, at betydelige Summer maa anvendes til Forrentning af udenlandske Laan, optræder Czechoslovakiet i de seneste Aar som en anselig Laangiver¹⁸⁾.

Men det blomstrende czechoslovakiske Erhvervsliv er afhængigt af en stadig mere omfattende Udenrigshandel. Og netop i Czechoslovakiet vil Statsgrænserne derfor i det lange Løb kunne blive en alvorlig Hindring for Erhvervslivets Vækst.

Det europæiske Erhvervsliv som Helhed hæmmes af de nye Toldgrænser, derom kan der fornuftigvis ikke være Tvivl. U. S. A.s økonomiske Overlegenhed beror for en ikke ringe Del paa den nordamerikanske Industris uhyre Hjemmemarked, der i Areal er næsten dobbelt saa stort som Europa vest for den russiske Grænse, og som ikke er sønderdelt af Toldskranker.

Værre end disse økonomiske Ulemper er dog de nationale Spæn-

¹⁶⁾ Jvf. „10 Jahre Nachfolgestaaten“. Sonderausgabe des „Oesterreichischen Volkswirts“. Wien 1928.

¹⁷⁾ Burghard von der Decken: Die Wirtschaft der Tschechoslowaki“. München 1928.

¹⁸⁾ Jvf. „The Economist“, May 4, 1929, Artiklen „World balances of payments“.

dinger, som Nyordningen i Europa har efterladt eller frembragt. Da de nye Grænser ikke er dragne — og vel at mærke: ikke kan drages — saaledes at de tilfredsstiller alle Parter, eksisterer der er en lang Række af Tvistepunkter, der hver for sig under passende Omstændigheder kunde give Anledning til krigerske Forviklinger. Coudenhove-Kalergi¹⁹⁾ nævner 12 saadanne farlige Punkter i Overgangsomaadet mellem Vest- og Østeuropa:

1. Memelspørgsmaalet.
2. Wilnospørgsmaalet.
3. Danzig- og Korridorspørgsmaalet.
4. Det øvreschlesiske Spørgsmaal.
5. Det vestukrainiske Spørgsmaal.
6. Det tysk-böhmiske Spørgsmaal.
7. Det ungarske Grænespørgsmaal.
8. Sydtyroler-Spørgsmaalet.
9. Det italiensk-jugoslaviske Spørgsmaal.
10. Det albanesiske Spørgsmaal.
11. Det makedoniske Spørgsmaal.
12. Det bessarabiske Spørgsmaal.

Det maa indrømmes, at den politiske Nyordning i det østlige Mellemeuropa indeholder mange Faremomenter. Alle europæiske Krige siden 1871 er begyndt i denne Farezone; og det er stadig her, de alvorligste Konfliktmuligheder findes. Krigsfrygten mere end Trangen til økonomisk Sammenslutning ligger bagved Randstaternes Alliancepolitik; hvis vigtigste Resultat er „den lille Entente“, omfattende Tsechoslovakiet, Rumænien og Jugoslavien med Tilslutning af Polen. Denne Kombination er dog hverken stor nok eller fast nok til at sikre Freden i Europas østlige Farezone. Derfor spørger den østerrigske Statsidé. „Donau-Føderationen“ er et neutralt Navn, hvormed man betegner en Sammenslutning af de Stater, der ligger paa det gamle Østerrig-Ungarns Grund; den skulde have Karakter af en Toldunion. Men en saadan økonomisk Sammenslutning vilde vel kun blive Indledningen til et fastere Forbund, og da Polen, Rumænien og Jugoslavien hører til Østerrig-Ungarns „Efterfølgerstater“, vilde Donau-Føderationen i Virkeligheden komme til at dække over samme Indhold som Hansliks Stor-Østerrig, der skulde omfatte Nationerne i Overgangsomaadet mellem Vest- og Østeuropa.

Udsigterne for en Virkeligførelse af „Donau-Føderationen“ er

¹⁹⁾ R. N. Coudenhove-Kalergi: Kampf um Paneuropa. Bd. II, S. 42. Wien 1926.

yderst ringe. Ungarerne vil modsætte sig enhver Ordning, der stadfæster de nye Grænser. For de tyske Østerrigere kan en „Donau-Føderation“ under slavisk Ledelse ikke være tillokkende, og ingen af de enkelte „Efterfølgerstater“ er parat til at opgive nogen Del af sin Suverænitet til Fordel for en Føderation.

Værre er det, at en Donau-Føderation, selv om den var nogenlunde fasttømret, dog ikke vilde yde tilstrækkelig Sikkerhed mod fremtidig Krigsfare. Den vilde arve en Række af alvorlige Grænsestridigheder med alle sine tre store Naboer: Rusland, Tyskland og Italien. Maaske kunde selve Oprettelsen af en Donau-Føderation give Anledning til Krig med en eller flere Naboer.

Mellemeuropa-Sammenslutningen har ikke bedre Udsigter til Virkeliggørelse. Hansliks Kritik af selve Begrebet Mellemeuropa har ikke mistet sin Gyldighed. Tysklands Nederlag har øget den vest-slaviske Sproggrænses politiske Betydning; de Folkeslag, som ved Verdenskrigen opnaaede Virkeliggørelse af deres nationale Aspirationer, vil ikke godvilligt gaa ind i et mellemeuropæisk Forbund, hvor Tyskland i Kraft af sin Størrelse, Folkemængde og kulturelle Overlegenhed nødvendigvis maatte blive dominerende, i endnu højere Grad end de tyske Østerrigere var det i Franz Josefs Rige. Ganske særlig vil Czecherne utvivlsomt af al Magt modsætte sig en Indlemmelse i det „tyske Mellemeuropa“, omfattende Tyskland, Østerrig og Czechoslovakiet, der for mange tyske Geopolitikere staar som et Maal²⁰⁾. Og da Østerrigs Tilknytning til Tyskland vilde betyde en stærk Forringelse af Czechoslovaikiets Forsvarsmuligheder, vilde allerede Virkeliggørelsen af denne „Anschluss“-Tanke true Europas skrøbelige Ligevægt.

Men den værste Hindring for den politiske Mellemeuropa-Idé er den Kendsgerning, at Mellemeuropa allerede en Gang har vist sig ude af Stand til at hævde sig militært mod sine Fjender. Prøven blev aflagt i Verdenskrigen. Det er ikke sandsynligt, at et samlet Mellemeuropa nogensinde vil komme til at raade over større Kampkraft, sammenlignet med sine mulige Fjender, end de forenede Militærstater Tyskland og Østerrig-Ungarn besad i 1914. Et Statsforbund, stærkt nok til at sikre Freden i Europa, maatte utvivlsomt omfatte mere end Mellemeuropa.

Som politisk Ideal lider Begrebet Mellemeuropa altsaa under to alvorlige Skavanker. For det første kan det kun blive Ideal for Tyskere og Ungarere, ikke for de talrige Folkeslag, som har staaet under tysk og ungarsk Hegemoni. Og hvad værre er, Mellemeuropa er

²⁰⁾ Jvf. K. Brichta: Mitteleuropäische Raumpolitik. Zeitschrift für Geopolitik, Nov.-Dec. 1928. Særlig S. 1039.

ikke stort nok til at kunne hævde sig mellem den moderne Verdens Kæmpestater.

For et Ideal er Ufuldkommenhed en langt værre Skavank end Uopnaaelighed. Det kan derfor ikke undre, at Europas politiske Idealister sætter sig større Maal end Sammenknytningen af de mellemeuropæiske Lande.

Tanken om en Förening af alle europæiske Lande i eet Forbund har aldrig været mere tillokkende end i vore Dage. Verdenskrigen er en virkningsfuld Baggrund for alle pacifistiske Ideer. Og dertil kommer, at den verdenspolitiske Udvikling har naaet et Punkt, hvor kun meget store Statsdannelser har Mulighed for at hævde sig i Kampen for Tilværelsen. En Række af Kæmpestater er opstaaet eller i Færd med at opstaa. Tre af dem eksisterer allerede og er Jordklodens Hovedmagter: U. S. A., det britiske Imperium, Sovjet-Rusland. De Folkeslag, som staar udenfor disse tre Kæmperiger, maa enten danne Sammenslutninger af samme Størrelsesorden eller lade sig indordne i de tre Kæmperigers Interessessfærer.

Folkeforbundet, der er tænkt som en Union af alle Nationer til Sikring af Fred og Frihed, omfatter hverken Sovjet-Rusland eller U. S. A. Det britiske Imperium er derfor Folkeforbundets egentlige Kerne. Men Folkeforbundet er en ret løs Organisation. Dets Medlemmer er ikke solidariske. En Sammenslutning af Stater maa have Karakter af Toldunion og Forsvarsforbund, dersom den skal yde Medlemmerne Sikkerhed. Og Folkeforbundets Stater er endnu langt fra parate til at opgive saa meget af deres Suverænitet og paatage sig saa store gensidige Forpligtelser.

Krigsfaren i Europa beror ikke alene paa de mangfoldige og uløselige nationale Grænsestridigheder, men tillige paa den europæiske Statsgruppes Beliggenhed mellem Sovjet-Rusland og det britiske Imperiums Hovedland, Storbritannien. Europas Splittethed vilde gøre det vanskeligt eller umuligt at opretholde Neutralitet i en Krig mellem Briterne og Russerne — selv om denne Krig opstod over asiatiske Problemer*).

*) Kellogg-Pagten, der er blevet hilst som et væsentligt Fremskridt for Fredssagen, opfattes i Amerika og England ikke alene som en Afstandtagen fra Krig, men ogsaa som et Afkald paa Neutralitet i Ordets gamle Betydning. Dersom en Stat, der har underskrevet Kellogg-Pagten, fremkalder Krig med en anden Stat, som ogsaa er Underskriver, da er den første skyldig i et Brud paa Pagten; og den anden, som er uskyldig, kæmper i Selvforsvar eller for at hævde Pagtens Principper. De Underskrivere af Pagten, som ikke er direkte inddragne i en saadan Krig, kan ikke være neutrale i Ordets gamle Betydning; de maa, om ikke aktivt, saa passivt, støtte den retfærdige Magt mod den uretfærdige. Denne Opfattelse er flere Gange fremsat i ledende Artikler i „The

En saadan Tankegang ligger til Grund for den paneuropæiske Bevægelse, hvis Fører er Østerrigeren R. N. Coudenhove-Kalergi. Ved Paneuropa forstaar Coudenhove-Kalergi det europæiske Kontinent vest for Sovjet-Rusland. Hans Maal er „Europas Forenede Stater“, et politisk og økonomisk Forbund. Naar han ikke medregner de britiske Øer til Paneuropa, da beror dette paa, at England allerede er Hovedlandet i et Verdensrige, det britiske. Paneuropa maa søge at undgaa en Inddragning i en britisk-russisk Konflikt. Men Forholdet mellem Paneuropa og det britiske Rige maa aldrig blive fjendtligt. Coudenhove-Kalergi foreslaar endog, at det engelske Sprog skulde gøres til obligatorisk Fag i alle europæiske Skoler, da intet andet Sprog egner sig saa godt for internationalt Samkvem. I Paneuropa skulde alle Nationer iøvrigt være ligeberettigede og nyde fuld Frihed til kulturel Udfoldelse.

Coudenhove-Kalergi har udviklet sine Ideer i en lang Række Afhandlinger²¹⁾. Hans varme Hjerte, klare Tanke og dybe Alvor har vundet ham Venner indenfor mange Nationer. Førende Politikere af forskellig Partifarve har udtalt deres Sympati for „Paneuropa“, og Aristide Briand har overtaget Hvervet som Ærespræsident for Foreningen den „Paneuropæiske Union“, der agiterer for Tilslutning i alle europæiske Lande.

Coudenhove-Kalergi haaber at rejse en Massebevægelse for den paneuropæiske Ide. Vil det være muligt at vække saa stor Interesse for Europas Skæbne hos Europæerne? Og selv om Bevægelsen vandt

Economist“, saaledes 16. Febr. 1929 (Artiklen „The freedom of the seas“), 16. Marts 1929 („The international outlook“) og 23. Marts 1929 („Anglo-American relations: A constructive proposal“). Og Amerikas tidligere Ambassadør i London, John W. Davis, har i „Foreign Affairs“ for April 1929 offentliggjort en Artikel („Anglo-American relations and sea power“), hvori han tager til Orde for den Opfattelse, at i Tilfælde af Krig med en Magt, der havde brudt Kellogg-Pagten, maatte den britiske og den amerikanske Flaade samvirke, eller i hvert Fald kunde ingen af dem anvendes til Værn for Handel med den Stat, som havde brudt Pagten. Denne Fortolkning af Kellogg-Pagten vil muligvis kunne bane Vej for en Overenskomst mellem U. S. A. og England om Flaaderustningerne. Men selve den Opfattelse, at Kellogg-Traktaten betyder Afkald paa gammeldags Neutralitet, vil meget vel kunne faa endnu mere vidtrækkende Betydning. Sovjet-Rusland er som bekendt en af Pagtens Underskrivere. Krig mellem Sovjet-Rusland og det britiske Rige vilde sikkert, set fra et britisk Synspunkt, bero paa et russisk Brud paa Pagten, medens der fra et russisk Synspunkt vilde foreligge et britisk Brud paa Pagten. Og ingen af de kæmpende vilde være tilbøjelig til at indrømme de mellemliggende europæiske Stater Rettigheder som Neutrale i gammeldags Forstand.

²¹⁾ Særlig fremhæves: Paneuropa, 4. Udg. 1926. Kampf um Paneuropa Bd. I-III, 1925—1928.

Tusinder af Tilhængere i alle Lande — saa staar der en Mængde svære Hindringer i Vejen for Ideens Virkeliggørelse. Enhver af de Stater, der skulde indgaa i „Paneuropa“, maatte bringe Ofre. For Danmark vilde en alvorlig Vanskelighed ligge deri, at vort vigtigste Marked, England, vilde være udenfor Paneuropas fælles Toldgrænse.

Men sandt er det, at i vor Tid er det europæiske Statssystem en Anakronisme. Verden er indtraadt i Kæmpestaternes Periode, og Europæerne maa enten staa sammen eller lade sig bruge af de rivaliserende Verdensmagter. Overfor denne Kendsgerning bliver alle europæiske Grænseproblemer, alle nationale Aspirationer af underordnet Betydning.

Ogsaa den mellemeuropæiske Ide er en Anakronisme. Et tysk eller tysk-ungarsk-vestslavisk Mellemeuropa vilde ikke være stort eller stærkt nok til at hævde sig mellem Verdensmagterne. Saalænge der ikke raader Enighed fra den russiske Grænse til det Atlantiske Ocean, vil den uværdige Tilstand vedvare, hvor en Del af Europæerne undertrykker en anden Del til Fordel for ikke-europæiske Interesser.
